

УДК 94:[355.425.4(477.8)“1938/1939”

“КАРПАТСЬКА СІЧ” В ОБОРОНІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Ірина КРАСНОДЕМСЬКА

Науково-дослідний інститут українознавства,
відділ історичних студій,
вул. Ісаакяна 18, 01135, Київ, Україна

У статті розглядається формування і бойовий шлях збройних сил Карпатської України – Організації народної оборони “Карпатська Січ”. Висвітлено основні етапи розбудови ОНОКС, відтворено її структуру, процес формування командних кадрів і вишколу рядових січовиків. Досліджено участь у складі “Карпатської Січі” жіночих відділів (“Жіноча Січ”), які проводили культурно-просвітницьку і санітарно-інструкторську роботу і серед військовиків, і серед місцевого населення. Простежено бойові операції відділів ОНОКС проти угорських і польських диверсійних підрозділів, що намагались дестабілізувати суспільно-політичне становище у краї. Автором констатовано, що попри намагання уряду Карпатської України забезпечити національні підрозділи зброєю і спорядженням, а також допомогу української діаспори і несистемну підтримку ОУН, Карпатська Січ не була готова до тривалої боротьби з регулярними армійськими частинами. Рішуча відсіч збройних сил Карпатської України угорським окупаційним військам стала одним із перших актів протидії агресивним планам тоталітарних режимів у Європі напередодні Другої світової війни.

Ключові слова: Карпатська Україна, “Карпатська Січ” (ОНОКС), національні інтереси, національно-визвольний рух, організаційна структура, угорська агресія.

Українська історія боротьби за самостійність сповнена яскравих, але водночас трагічних сторінок. Однією з таких сторінок українського державного будівництва є утворення Карпатської України. У складних умовах національно свідомому населенню цієї невеликої української території вдалося створити незалежне державне утворення. Закарпатці продемонстрували, що, незважаючи на етнічну різноманітність даного регіону, вони відносять себе до української нації і прагнуть до утворення єдиної Української держави.

Одним із найскладніших завдань, яке постало у ході становлення української державності на Закарпатті у 1938–1939 рр., була організація збройних формувань для її захисту. Формування українських збройних підрозділів у Закарпатському краї започаткувала парамілітарна організація “Карпатська Січ” (повна назва – Організація народної оборони “Карпатська Січ”, скорочено – ОНОКС). ОНОКС мала 10 команд (відділень) у районах і 5 постійних гарнізонів для військової підготовки. Емблемою організації визначено тризуб і меч, аналогічний емблемі Організації Українських Націоналістів. Таке співпадіння було не випадковим, оскільки фактичними організаторами “Січі” стали члени ОУН із Закарпаття,

Галичини та інших українських земель¹. Саме завдяки їхньому систематичному і цілеспрямованому впливу ідеологічне виховання членів “Карпатської Січі” набуло виразно націоналістичного характеру. Усі відзнаки січовиків, уніформа, прапор організації і політичні плакати також мали оунівську символіку.

Непростими проблемами, які постали перед командуванням ОНОКС, було здобуття зброї та боєприпасів, а також комплектація старшинських кадрів, необхідних для проведення військового вишколу². І хоча невеликі партії зброї та амуніції завдяки зусиллям окремих крановиків-підпільників вдалося нелегально переправити з Польщі, напередодні угорського нападу відділи ОНОКС були погано озброєні та не готові до тривалого опору регулярним військам, про що піде мова дещо пізніше³.

9 листопада 1938 р. у Хусті відбулися установчі збори “Карпатської Січі”. На них був прийнятий статут організації, в якому так визначалася її головна мета: “Оборона державних і національних інтересів Підкарпатської Русі та плекання оборонного духа в українському громадянстві... краю, поборювання протидержавної пропаганди та всестороння підтримка уряду Підкарпатської Русі зокрема для удержування ладу та безпеки”⁴, а засобами організації були: “закладання та керування відділами організації у життя всіх пропагандивних середників, інструкторська та вишкільна праця, різні підприємства, зв’язані з ціллю організації. Військові вправи, також із зброєю, удержування своїх касарень, майданів та стрільниць, а також публічні виступи”⁵.

Відповідно до статуту керівними органами “Карпатської Січі” були Головна Команда і Рада. У компетенції вищих органів “Карпатської Січі” було керівництво організацією та розпорядження її майном. Керівництво січовими відділами здійснювала Головна Команда, що перебувала в Хусті. До складу Головної Команди входили Дмитро Климпуш – комендант (голова), Іван Роман – заступник із організаційних і господарсько-фінансових справ, Іван Рогач – генеральний писар та начальник секретаріату, Степан Росоха – референт преси, інформації та ідеологічно-політичного виховання і зв’язковий старшина з урядом Карпатської України⁶.

¹ Олександр Кучерук, *Карпатська Україна* (Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009), 7.

² Олександр Пагіря, “Роман Шухевич у Карпатській Україні (1938–1939),” *Український визвольний рух* (Львів: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2007), ч. 10, 178.

³ Там само, 180.

⁴ “Статут Організації Народної Оборони Карпатська Січ,” *Павло Гай-Нижник, доктор історичних наук, особистий сайт*, доступ отримано 10 вересня 2017, [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938\(11\)09.karp.sich_statut.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(11)09.karp.sich_statut.php).

⁵ Там само.

⁶ Олександр Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України: науково-популярне видання* (Київ: Темпора, 2010), 29.

Окрім Головної Команди, швидше керівного політичного органу, було створено Генеральний військовий штаб, який складався із професійних українських військових старшин, які проходили службу в арміях Австро-Угорщини, Польщі, Чехословаччини, УНР і УГА й мали звання від чотаря до полковника включно. Штаб очолював Микола Аркас, а після його смерті 13 грудня 1938 р. – фаховий військовий, теоретик військової справи, полковник Михайло Колодзінський⁷.

Головною Командою “Карпатської Січі” 21 листопада 1938 р. було видано наказ № 2 про створення дев’яти її округів в Іршаві, Великому Бережному, Перечині, Рахові, Середньому, Свалявому, Воловому, Тячеві і Хусті⁸. У кожному з названих округів до команд “Карпатської Січі” масово вливалася молодь, однак, лише лічені одиниці пізніше взяли участь у боях із угорським військом. Кількість вишколених січовиків, або т. зв. дійсних членів “Карпатської Січі”, не перевищувала двох тисяч.

Рада “Карпатської Січі” складалася із членів Головної Команди і референтів (керівників секцій). Існували референтури: а) організації та зв’язку, б) пропаганди, преси та виховання; в) інструкторсько-оборонного вишколу; г) господарсько-фінансова та місця осідку Команди⁹. При Головній Команді діяли адміністративний секретаріат і ревізійна комісія.

Рішення установчих зборів “Карпатської Січі” було затверджено міністром внутрішніх справ Карпатської України Юрієм Реваєм 10 листопада 1938 р.¹⁰

Згідно прийнятого статуту, членами “Карпатської Січі” могли стати громадяни Підкарпатської Русі, які досягли 18 років. Її члени поділялися на: а) дійсних (належали до військової структури організації); б) добродіїв (надавали організації вагому моральну або матеріальну підтримку); в) почесних (мали великі заслуги перед українським народом). Дійсних членів приймала Команда, а добродіїв і почесних Рада¹¹.

Сама “Карпатська Січ” складалася з добровольців-січовиків, які походили з усіх регіонів України – підкарпатці, наддніпрянці, галичани, буковинці та ін. “Старі й молоді. Чоловіки й жінки”, – згадує у своїх споминах громадсько-політичний діяч В. Филонович¹².

Члени “Карпатської Січі” мали право брати участь у всіх заходах, що проводилися організацією, користуватися активними і пасивними виборчими правами, а також носити формений одяг, знаки і зброю, а їхнім обов’язком було

⁷ Олександр Пагіря, *Карпатська Січ*, 32.

⁸ Юліян Химинець, *Тернистий шлях до України* (Ужгород: Гражда, 1996), 248–249.

⁹ “Статут Організації Народної Оборони Карпатська Січ,” [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938\(11\)09.karp.sich_statut.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(11)09.karp.sich_statut.php).

¹⁰ Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України*, 31.

¹¹ “Статут Організації Народної Оборони Карпатська Січ,” [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938\(11\)09.karp.sich_statut.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(11)09.karp.sich_statut.php).

¹² Василь Филонович, *Березневі дні Карпатської України* (Суми: ФОП Наталуха А. С., 2009), 24.

точне дотримання приписів статуту, неухильне виконання наказів Головної Команди. Член “Карпатської Січі” міг бути виключений з її складу за невиконання службових обов’язків, антидержавну чи антиорганізаційну діяльність і у випадку самовільного виходу з організації¹³.

Низові організації “Карпатської Січі” поділялися на відділи, діяльність яких здійснювалася в організаційному, пропагандистському, виховному, вишкільному та господарському напрямках¹⁴. Декілька відділів складала кіш. За званнями керівний склад поділявся наступним чином: старший січовик, десятник, сотник і отаман. Вони посідали такі військові посади: гуртковий, провідник, кошовий, члени ради і комендант. Знаки розрізнення за посадами позначалися на рукавах і головних уборах форменого одягу. Керівний склад приймав присягу у присутності коменданта¹⁵.

Члени “Карпатської Січі” були розподілені у гарнізони, де проводили вишкіл молоді. Частина січовиків несла службу в поліції або прикордонній сторожі й вела боротьбу з угорськими і польськими диверсійними групами.

Загальний військовий вишкіл і виховання в “Карпатській Січі” здійснювалися за таким планом: а) Фізичне виховання (руханка і спорт); б) Стрілецький вишкіл; в) Боевий (полевий) вишкіл; г) Впоряд (муштра); г) Служба (сторожева і внутрішня касарня); д) Науки виховні: історія і географія (землезнання України, історія українського війська, обов’язки січовика (вояка); е) Культурно-освітня (загальноосвітня праця, гігієна, поборювання неписьменності серед січовиків); є) Військовий церемоніал¹⁶.

Важливими етапами в організаційному становленні “Карпатської Січі” стали її з’їзди. Структуру організації та ідеологічну основу було закладено на Першому з’їзді, який відбувся 4 грудня 1938 р. у Хусті. На ньому про майбутню програму розвитку й діяльності “Карпатської Січі”, її політико-ідеологічні засади доповів С. Росоха (“Творім збройні сили народу”), а про військово-організаційні основи формування “Карпатської Січі” – Ю. Шпилька¹⁷.

Другий з’їзд ОНОКС відбувся 19 лютого 1939 р. у Хусті, на якому виступили з доповідями С. Росоха (“Ідеологічні основи “Карпатської Січі”), І. Кедюлич (“ОНОКС та її політичні завдання”), Г. Барабаш (“Військові завдання “Карпатської Січі”) і М. Химинець (“Організація жіночих відділів ОНОКС”). У резолюції з’їзду зазначалося, що “Карпатська Січ” стоїть на ідеологічних,

¹³ “Статут Організації Народної Оборони Карпатська Січ,” [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938\(11\)09.karp.sich_statut.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(11)09.karp.sich_statut.php); Державний архів Закарпатської області, ф. 3/2с, оп. 1, спр. 20, арк. 2; ф. 4с/18, оп. 3, спр. 105, арк. 2.

¹⁴ Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України*, 38.

¹⁵ Петро Стерчо, “Молодь і відродження Карпатської України.” *Шлях Молоді (Мюнхен)* 2–3: 43.

¹⁶ Петро Лепісевич, “ОУН в розбудові збройних сил Карпатської України (1938–1939),” *Науковий збірник державного університету внутрішніх військ* 2 (2016): 26.

¹⁷ Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України*, 40.

програмових й організаційних принципах українського націоналістичного руху. На з'їзді було відмічено факт міжнародної актуалізації “українського питання” і проголошено, що його розв’язання можливе тільки за умови прийняття націоналістичної концепції створення незалежних держав у Східній Європі. У резолюції йшлося також про включення до державного бюджету краю видатків на розбудову ОНОКС як військового формування, зокрема, на її озброєння¹⁸.

1 січня 1939 р. у структурі Ради ОНОКС було сформовано Головну референтуру жіночих відділів (голова – С. Тисовська, заступник – М. Химинець). Осередки “Жіночої Січі” були створені й на місцевому рівні¹⁹.

Водночас було опубліковане звернення Головної Команди “Карпатської Січі” до свідомого українського жіноцтва із закликом долучатись разом із чоловіками до боротьби за утвердження української державності, вступати до лав Січі, організувати жіночі січові відділи в населених пунктах Карпатської України, вишколювати місцевих провідниць і організаторок січового руху, започатковувати районні та окружні референтури. “Нехай не лишиться ні одна українська жінка поза рамцями січової організації”, – писали автори звернення²⁰.

Завданням жіночих січових відділів було протистояти ворожій агітації та пропаганді в Карпатській Україні, проводити культурно-просвітницьку і національну роботу через організації різних громадських зібрань, поширення українських часописів і брошур, проведення лекцій, виховувати дітей в національному дусі, а також всіляко допомагати січовикам у їхній діяльності²¹.

Окрім того, для заснування жіночих відділів і референтур при окружних та районних командах “Карпатської Січі” розповсюджували інструкції за підписом командантки С. Тисовської. Жіночі відділи мали очолювати референтки із заступниками. У разі необхідності в рамках референтур могли виникати субреферентури – організаційні, вишколу тощо. У документі наказувалось негайно приступити до створення у селах відділів із жінок і дівчат на чолі з провідницями. Їхні списки мали подавати до Головної референтури в Хусті²².

У січні 1939 р. жіночі відділи були створені у Великому Бичкові та сусідньому Малому Бичкові Рахівського округу. Виникали також менші відділи у Кобилецькій Полянні, Росішці Рахівського округу та Перечині²³. На початку січня 1939 р. були створені жіночі відділи “Карпатської Січі” у Сваляві на чолі з референткою Куцуляк.

Важливим напрямом у підготовці жіночих відділів ОНОКС стало проведення інструкторських і вишкільних курсів на різних рівнях. В інструкторському курсі, який розпочався 15 лютого 1939 р. у Хусті, взяли участь кілька десятків дівчат

¹⁸ Пагіря, *Карпатська Січ*, 55, 56, 59.

¹⁹ *Наступ*, 1 січня 1939, 4.

²⁰ Там само, 3.

²¹ *Наступ*, 17 січня 1939, 3.

²² *Наступ*, 1 січня 1939, 4.

²³ *Наступ*, 3 березня 1939, 3; *Наступ*, 16 лютого 1939, 3.

і жінок. Курс охоплював такі дисципліни як українознавство (історія України, географія України, історія української літератури), жінка і родина, народне господарство, картознавство, теренознавство, організація жіночих курсів у містах, гігієна, санітарний вишкіл (анатомія людини, фізіологія, перша медична допомога, отруйні гази), розвідка. Організували курси М. Химинець і Н. Михалевиць²⁴.

У лютому 1939 р. районна команда ОНОКС організувала інструкторські курси з вишколу провідниць і організаторок жіночих відділів “Карпатської Січі” у Великому Бичкові. 15 лютого 1939 р. аналогічні курси розпочались у домівці “Жіночої Січі” в Перечині²⁵.

“Жіноча Січ” мала власну військову уніформу. Головним її елементом був відкритий китель, виготовлений з високоякісної бавовни сіро-зеленого (інколи сіро-голубого) кольору з двома кишенями знизу і шкіряним ременем. Світла сорочка з темною краваткою надавали січовичці елегантного вигляду. До комплекту однострою також входили шапка-“мазепинка” без дашка, яку спереду прикрашали синьо-жовтою стрічкою, бавовняна спідниця нижче колін, панчохи і туфлі. Дуже часто елементи уніформи замінювались частинами традиційного жіночого одягу того часу, наприклад, вишитою сорочкою, спідницею чи кофтою цивільного крою²⁶.

Порівняно із чоловічими відділами “Карпатської Січі”, у жіночих відділах не було військових звань і рангових розрізень. Єдиною ознакою, що відрізняла вищих за посадою січовичок від рядових учасниць “Жіночої Січі”, була шкіряна портупея, прикріплена до поясного ремня.

Жіночі відділи брали активну участь у громадсько-політичному і національно-культурному житті Карпатської України. Зокрема, вони організовували різноманітні вечори, свята, панахиди в пам’ять про загиблих січовиків, урочисті походи, брали участь у мітингах, демонстраціях, передвиборчій кампанії. Січовички також проводили активну культурно-просвітницьку роботу серед населення, поширювали українську літературу і пресу, збирали кошти на потреби “Карпатської Січі”, надавали соціальну допомогу бідним родинам. “Жіноча Січ” також шила січові однострої (чоловічі та жіночі), виготовляла національні та січові прапори, прикрашала зали для зібрань²⁷.

Особливо важкою була робота січовичок медиків і санітарок, які в надзвичайно складних умовах надавали допомогу пораненим бійцям.

У “Жіночій Січі” більше, ніж у чоловічих відділах “Карпатської Січі”, відчувалась нестача повного комплекту уніформи. Тому більшість січовичок ходила у цивільному вбранні або використовувала лише окремі елементи військового однострою (шапки-“мазепинки”, спідниці, сорочки з краваткою чи китель). Під час проведення урочистих заходів (з’їздів, зібрань та маніфестацій)

²⁴ Наступ, 17 січня 1939, 3.

²⁵ Химинець, *Тернистий шлях до України*, 363.

²⁶ Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України*, 92.

²⁷ Там само, 109.

відповідно до інструкцій керівництва жіночі відділи, які не мали уніформи, одягали цивільний одяг однорідного крою²⁸.

За короткий проміжок часу від початку січня до середини березня 1939 р. “Жіноча Січ” змогла розгорнути свою діяльність у всіх округах Карпатської України, розбудувати структуру жіночих відділів, сформувати власний однострій, провести санітарний, суспільно-політичний та розвідувальний вишколи, організувати лазарет для поранених січовиків у Хусті. Незважаючи на те, що жінки виконували у “Карпатській Січі” переважно допоміжні функції, їхня роль була незамінною і вкрай важливою для нормального функціонування військового формування Карпатської України.

Одним із напрямів діяльності ОНОКС у 1938–1939 рр. була культурно-просвітницька робота серед українського населення, зокрема, участь у відзначенні національних і релігійних свят у Карпатській Україні, організація і проведення політичних мітингів, демонстрацій, передвиборної кампанії та видання тижневика “Наступ” (редактор С. Росоха)²⁹.

Важливим напрямом діяльності відділів ОНОКС стала участь у захисті кордонів Підкарпатської Русі від нападів угорських і польських диверсійно-терористичних груп, які намагалися дестабілізувати суспільно-політичне ставище в краї, послабити владу автономного уряду А. Волошина і тим самим підготувати ґрунт для перерозподілу територій та встановлення угорсько-польського кордону в Карпатах. Січовиками було проведено низку бойових операцій зі знешкодження цих ворожих груп³⁰. Станом на лютий 1939 р. січовики брали участь у 22 боях з угорськими і польськими терористами, в яких були розбиті групи Йозефа Према і Ернеста Берзевітці. Загалом було полонено 24 старшини, 62 підстаршини і понад 200 рядових ворожих бойових груп. У м. Великому Бичкові до 25 лютого 1939 р. було ув’язнено 345 угорських бойовиків³¹.

У січні-лютому 1939 р. місцеві та окружні команди ОНОКС провели військові вишколи з січовиками у місцевих гарнізонах і домівках Січі³².

Розбудова “Карпатської Січі” вимагала значних коштів, а уряд їх не мав. А. Волошин звернувся з проханням про допомогу до громадян краю і української діаспори. Очікувана допомога незабаром почала надходити. Не кращими були справи з озброєнням. Керівники “Карпатської Січі” кілька разів зверталися до А. Волошина з проханням передати зброю “з засобів, які знаходяться при окружних урядах і окружних судах”³³. Прем’єр-міністр, не маючи таких

²⁸ Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України*, 92.

²⁹ Там само, 53.

³⁰ Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України*, 76.

³¹ Володимир Бірчак, *Карпатська Україна. Спомини й переживання* (Ужгород: Гражда, 2007), 38.

³² Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України*, 66–70.

³³ Юрко Степовий, “Срібна Земля в огні й бурі революції,” *На чужині* (Б.м.в.: Накладом ОУН, 1947), 29.

повноважень, і побоюючись загострення відносин із чехословацьким командуванням, яке різко виступало проти озброєння “Карпатської Січі”, дозволу не давав. Попри невеликі поставки зброї та амуніції, які зусиллями окремих крайовиків-підпільників, всупереч забороні закордонного проводу ОУН, нелегально переправлялися із Польщі, відділи “Карпатської Січі” напередодні угорського нападу були погано озброєні та не готові до тривалого опору регулярним військам. Відсутність зброї призвела до спроби захоплення її силою, що спричинило кровопролитні сутички 13–14 березня 1939 р. між відділами “Карпатської Січі” і чехословацьким військом.

13 березня 1939 р. відбулися дві наради керівництва “Карпатської Січі”, на яких обговорювалось питання озброєння. Внаслідок цих нарад А. Волошин підписав наказ команді чеської жандармерії видати Січі зброю. Комендант жандармів підполковник Вака видав зброю (41 рушницю і 90 револьверів). Проте, Вака категорично відмовився видати решту зброї, незважаючи на наказ А. Волошина. Заради справедливості слід відзначити, що він не підпорядковувався прем’єр-міністру Карпатської України³⁴. Суперечка між січовиками і жандармами завершилася стріляниною. Чеські війська вступили в Хуст і збройні сутички тривали більше восьми годин. На вулицях Хуста з’явилися барикади, зав’язалися вуличні бої. За різними даними, у боях із чехами в Хусті в ніч з 13 на 14 березня 1939 р. полягло від 40 до 150 січовиків, близько 50 отримали поранення³⁵. А. Волошин усіяко намагався уладнати конфлікт, однак Прага не відповідала на численні телефонні дзвінки і телеграми української влади. Збройні сутички мали місце не тільки в Хусті. Вирвавшись з оточення, січовики розбили жандармів у Велятині, Буштині, а також біля Іршави, Білок, Копані та Тячева³⁶. На нашу думку, напад січовиків на чеське військо був тактичною помилкою. Кровопролитні сутички 13–14 березня 1939 р. значно послабили “Карпатську Січ” і зробили неможливими її спільні дії з чеськими військами проти угорського агресора. Фактором, який негативно вплинув на політичну ситуацію в краї, були суперечності й в самому українському таборі. Автономний уряд А. Волошина постійно відчував опозицію молодих і радикально налаштованих націоналістів, які перебували в керівництві “Карпатської Січі” і вимагали рішучих дій стосовно чехословацької влади.

6 березня 1939 р. А. Гітлер прийняв рішення остаточно ліквідувати Чехословаччину, а 12 березня Угорщина одержала згоду Берліна на окупацію всього Закарпаття. Наступ угорських військ проходив у трьох напрямках: західному (Ужгород – Перечин – Великий Березний – Ужок) з відгалуженням на Турянську долину (Тур’я Ремета – Порошкове), завданням якого було перерізати відступ січовиків з Карпатської України у Словаччину; середньому,

³⁴ Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України*, 111.

³⁵ Там само, 114.

³⁶ Там само, 113.

або центральному у двох напрямках (Мукачеве – Чинадієве – Свалява – Воловець) і (Мукачеве – Іршава – Білки – Довге), а також східному (Берегове – Севлюш – Хуст – Тячів – Солотвине – Рахів – Ясіня), головним завданням якого було подолати опір січовиків і не допустити захоплення румунськими військами східних районів Карпатської України³⁷. Завдяки оперативності угорської розвідки офіційний Будапешт мав досить чітку уяву про розташування чеських військових частин, технічних засобів і навіть гірських дивізій.

Угорські війська перейшли в наступ по всій демаркаційній лінії. 14 березня 1939 р. відбулися бої у селах Городне (Горонда), Страбичіве, Сільці, Іршаві, Довгому, Шугоші, Підгорби і Доманиці. Мадярські війська невеликі села захоплювали досить легко, але в с. Підгорбі наткнулися на супротив січовиків, які вийшли з сіл Довгого і Шугошу. У ході бою січовики зазнали важких втрат³⁸.

12-та чехословацька дивізія проводила оборонні бої на території Закарпаття проти наступаючих угорських військ тільки 14 березня. Увечері цього дня генерал армії Л. Прхала видав наказ про евакуацію чехословацьких військових частин і державних службовців з території Підкарпатської Русі. 15 березня 1939 р. на всіх напрямках фронту розпочалися активні наступальні операції угорських військ. Одним із найважливіших був наступ Берегівської військової групи угорців на Хуст, столицю Карпатської України. Угорське командування планувало якнайшвидше арештувати український уряд, не допустити відкриття Союму, перешкодити наступу румунських військ у східних регіонах краю. Проте, 15 березня о 17 годині надійшла звістка про вступ німецьких військ у Прагу і Чехословацька держава перестала існувати.

Ще напередодні цих подій А. Волошин вислав до Берліна три телеграми, в яких просив захистити Карпатську Україну. Жодних відповідей не надійшло. Того ж дня близько 19-ої години угорці вручили представнику Карпатської України Вікентію Шандору ультиматум, який уряд А. Волошина відхилив. А. Волошин був впевнений, що угорці вторглися на територію краю без відома Німеччини. Однак, 15 березня німецький консул Гофман вручив прем'єр-міністру Карпатської України заяву міністерства закордонних справ Німеччини, в якій говорилося, що Берлін пропонує карпатським січовикам не чинити опору угорській армії. Наприкінці дня 15 березня А. Волошин покинув Хуст і, не віддавши наказ про збройний опір, емігрував за кордон³⁹.

Упродовж 15–16 березня 1939 р. велися основні бої між захисниками української державності та угорськими загарбниками. Особливої слави набув бій на Красному полі біля Хусту. Ще 14 березня 1939 р. о пів на шосту ранку в Хусті чеське військо почало роззброювати підрозділи січовиків. Цим

³⁷ Стерчо, “Молодь і відродження Карпатської України”, 84.

³⁸ Филонович, *Березневі дні Карпатської України*, 33–34.

³⁹ Ольга Кухарчук, “Організація Народної Оборони Карпатська Січ – збройні сили Карпатської України,” *Чорноморський літопис* 5 (2012): 25.

скористалися угорські війська, котрі за мовчазної згоди Німеччини почали окупацію території Карпатської України. Упродовж цілого дня відбувалося протистояння чеських жандармів і військових з українськими січовими загонами за оволодіння складами зброї.

Коли чеські війська отримали наказ відступати, на захист своєї землі виступили семінаристи севлюшської горожанської школи та учителі, місцева молодь. Відступаючи від Севлюша через Королеве, Веряцю аж до Красного поля, українці на певний час стримували переважаючі сили противника. На Красному полі вдалося заволодіти вісьмома кулеметами, 120-ма рушницями і близько 50 тисячами набоїв.

Мужній опір січовиків угорським окупантам на Красному полі дав змогу депутатам Союму Карпатської України прийняти важливі історичні документи – було оголошено про створення незалежної держави “Карпатська Україна”, обрано її президента – А. Волошина, призначено уряд, затверджено державні атрибути. Вранці 16 березня 1939 р. Королеве і Веряця були захоплені угорськими військами, а на Красному полі бій продовжувався. Для придушення опору січовиків угорська армія задіяла літаки і легкі танки. Угорські підрозділи значно переважали у чисельності і якості озброєння січовиків, які, після запеклого бою, були змушені відступити. 16 березня угорці зайняли Хуст, згодом Буштинне, Нягове та інші населені пункти. 18 березня 1939 р. останні захисники Карпатської України припинили опір, однак, окремі відділи Січі продовжували партизанську боротьбу у важкодоступних гірських місцевостях Карпат до середини травня 1939 р. Осередки партизанського спротиву січовиків проти угорської влади залишалися у районі Іршави – Білок – Довгого, на Волівщині (Торунь, Скотарське, Репинне, Волове), Ряхівщині (Ясіня), с. Ужок, біля Перечина та в долині міста Хуст⁴⁰.

Отже, з моменту свого утворення у листопаді 1938 р. напівмілітарна організація “Карпатська Січ” пройшла якісну еволюцію й у березні 1939 р. постала у вигляді збройних сил Карпатської України. “Карпатська Січ” боролася проти будь-яких спроб посягнути на суверенне право українського народу самому розпоряджатися своїм життям. Причинами поразки стала відсутність власної правової бази для діяльності “Карпатської Січі” як військового формування; незадовільне забезпечення зброєю, боєприпасами і військовим спорядженням; невдачі української еміграції та ОУН у справі здобуття зброї для “Карпатської Січі” за кордоном; негативне ставлення чехословацького військового командування до питання озброєння ОНОКС.

Протистояння “Карпатської Січі” і угорських військ стало одним із перших проявів збройної протидії наступу тоталітаризму у Європі напередодні Другої світової війни.

⁴⁰ Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України*, 143–144.

KARPATSKA SICH IN THE DEFENSE OF UKRAINIAN STATE

Irina KRASNODEMSKA

Research Institute of Ukrainian Studies,

Department of the Historical Studies

18 Isaakyana str., 01135, Kyiv, Ukraine

During the formation of Ukrainian statehood in Carpatho-Ukraine in 1938–1939, it was necessary to form armed formations for its protection. The “Carpathian Sich” was created here (the full name is the People’s Defense Organization “Carpathian Sich”) for this purpose. The main idea of the article is to consider the process of forming this organization, its stuffing and providing weapons, and to trace the participation of its members in the defense of Carpatho-Ukraine.

The “Carpathian Sich” had 10 teams (squads) in the districts and 5 permanent garrisons for military training. The emblem of the organization was a trident with a sword, similar to the emblem of the OUN. All organization’s ribands, uniforms, banners and political posters also had the OUN’s symbols. On November 9, 1938, the constituent assembly of the “Carpathian Sich” took place in Khust. The charter of the organization, which determined the purpose, task, structure, etc., was approved there.

The congresses of the “Carpathian Sich” became important stages in its organizational formation. The organization’s structure and ideological basis were laid at the First Congress on December 4, 1938 in Khust. The Second congress on February 19, 1939 in Khust noted the fact of international updating of the “Ukrainian question” and declared that its solution would be possible only if the nationalist concept of the creation of independent states in Eastern Europe would be adopted. On January 1, 1939, the Main Office of Women’s Departments of the “Carpathian Sich” was formed (its head was S. Tysovska, the deputy was M. Khiminets). In January-March 1939, “Women’s Sich” was able to expand its activity in all districts of Carpatho-Ukraine, to develop the structure of women’s departments, to form their own uniform, to conduct sanitary, social and political as well intelligence schools, and to organize an infirmary for their wounded members in Khust. Important areas of the activity of the “Carpathian Sich” in 1938–1939 were cultural and educational work and participation in protecting the borders of Carpathian Ruthenia from the attacks of Hungarian and Polish sabotage groups and terrorist ones that tried to destabilize the political and social situation in the region.

On March 13, 1939, on the streets of Khust appeared barricades, street battles started. According to various data, between 40 and 150 members of the “Carpathian Sich” fell, about 50 persons were wounded in the battles with the Czechs in Khust on the night of March 13 to March 14, 1941. The bloody clashes on March 13–14, 1939 weakened the “Carpathian Sich” greatly and made it impossible for its joint actions with the Czech troops against the Hungarian aggressor. The controversies among the Ukrainians themselves became the factor that negatively affected the political situation in the region. During March 15–16, 1939, the main battles between the defenders of Ukrainian statehood and the Hungarian invaders were carried out. The courageous resistance of the “Carpathian Sich” to the Hungarian occupants in Krasne Pole made it possible for the deputies of the Carpatho-Ukraine’s diet to approve important historical documents, to declare the creation of the independent state “Carpatho-Ukraine”, to elect its president A. Voloshyn, to appoint the government, and to approve the state attributes.

Consequently, since formation of the “Carpathian Sich” in November 1938, that semi-militarized organization has undergone a qualitative evolution, and in March 1939 it emerged as the armed forces of the Carpatho-Ukraine and fought for Ukraine’s independence. The reasons for defeat was the lack of its own legal basis for its activities as a military formation; poor providing weapons, ammunition and military equipment; the failures of Ukrainian emigration and the OUN abroad in obtaining weapons for the “Carpathian Sich” and so on. The confrontation between the “Carpathian Sich” and the Hungarian troops became one of the first manifestations of the armed counteraction to the offensive of totalitarianism in Europe.

Key words: Carpathian Ukraine, “Carpathian Sich”, national interests, national liberation movement, organizational structure, Hungarian aggression.

REFERENCES

- Birchak, Volodymyr. *Karpatska Ukraina. Spomyny u perezhyvannia*. Uzhhorod: Grazhda, 2007. (in Ukrainian).
- Kukharchuk, Olha. “Orhanizatsiia Narodnoi Oborony Karpatska Sich – zbroini syly Karpatskoi Ukrainy.” *Chornomrskyi litopys* 5 (2012): 23–26. (in Ukrainian).
- Kucheruk, Oleksandr. *Karpatska Ukraina*. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 2009. (in Ukrainian).
- Lepisevych, Petro. “OUN v rozbudovi zbroinykh syl Karpatskoi Ukrainy (1938–1939).” *Naukovyi zbirnyk derzhavnoho universytetu vnutrishnikh viisk* 2 (2016): 23–33. (in Ukrainian).
- Nastup*. 1 sichnia 1939. (in Ukrainian).
- Nastup*. 16 liutoho 1939. (in Ukrainian).
- Nastup*. 17 sichnia 1939. (in Ukrainian).
- Nastup*. 3 bereznia 1939. (in Ukrainian).
- Pahiria, Oleksandr. “Roman Shukhevych u Karpatskii Ukraini (1938–1939).” *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2007, ch. 10. 171–185. (in Ukrainian).
- Pahiria, Oleksandr. *Karpatska Sich: viiskove formuvannia Karpatskoi Ukrainy: naukovopopuliarne vydannia*. Kyiv: Tempora, 2010. (in Ukrainian).
- Statut Orhanizatsii Narodnoi Oborony Karpatska Sich.” Pavlo Hai-Nyzhnyk, doktor istorychnykh nauk, osobystyi sait. Dostup otrymano 10 veresnia 2017. [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938\(11\)09.karp.sich_statut.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(11)09.karp.sich_statut.php). (in Ukrainian).
- Stepovyi, Yurko. “Sribna Zemlia v ohni y buri revoliutsii.” *Na chuzhyni*. B.m.v.: Nakladom OUN, 1947. (in Ukrainian).
- Stercho, Petro. “Molod i vidrozhennia Karpatskoi Ukrainy.” *Shliakh Molodi (Miunkhen)* 2–3: 43. (in Ukrainian).
- Fylonovych, Vasyl. *Bereznevi dni Karpatskoi Ukrainy*. Sumy: FOP Natalukha A. S., 2009. (in Ukrainian).
- Khymynets, Yuliiian. *Ternystyi shliakh do Ukrainy*. Uzhhorod: Grazhda, 1996. 248–249. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії: 15 вересня 2017 р.

Прийнята до друку: 19 грудня 2017 р.